

الگوی مفهومی دانشگاه اسلامی از منظر مقام معظم رهبری مدظله‌العالی

نویسندگان: مهران کشتکار^۱، خلیل نوروزی^۲

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۵/۱۲/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۱/۱۱

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال نوزدهم، شماره ۷۳، زمستان ۱۳۹۵

چکیده

اقتدار و مرجعیت علمی جمهوری اسلامی ایران، جز در پناه به وجود آمدن نهادهای اسلامی و برخاسته از دغدغه‌های انقلاب اسلامی محقق نمی‌شود. شناسایی ابعاد دانشگاه اسلامی گامی به سمت اصلاح نهاد دانشگاه برای تحقق اقتدار و مرجعیت علمی است. پژوهش حاضر که از نوع کیفی بوده و از راهبرد نظریه پردازی داده بنیاد استفاده شده، به دنبال پاسخ به این سؤال اساسی است که دانشگاه مطلوب اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری مدظله‌العالی دارای چه ابعاد اصلی، سطوح تحلیلی و سیاست گذاری، ملاحظات کلی و شاخص‌های اساسی است؟ برای این منظور، بیانات قابل دسترس معظم له در سایت الکترونیکی ایشان، مبنای کار قرار گرفته است. هم‌زمان با جمع‌آوری داده‌ها، کدگذاری باز بر روی آن‌ها انجام گردید و با بخش‌بندی داده‌ها و اطلاعات، مفاهیم و مقوله‌ها شکل گرفت. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد الگوی نهایی حرکت به سمت دانشگاه اسلامی مشتمل بر سه محور «دانشجوی انقلابی»، «استاد متقی و عالم» و «اهداف انقلاب اسلامی» است که در بستر هم‌افزا و تکاملی اهداف، چشم‌انداز و رسالت دانشگاه ارائه گردید.

واژگان کلیدی:

دانشگاه، دانشگاه اسلامی، رسالت دانشگاه، الزامات دولت اسلامی، مقام معظم رهبری، تحلیل مضمون.

۱. دکتری مدیریت راهبردی دانش دانشگاه عالی دفاع ملی . mehran_2a_1404@yahoo.com
۲. دانشجوی دکتری مدیریت و پژوهشگر شورای عالی انقلاب فرهنگی mkhkmphd90@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسئله

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی هر جامعه، معرف بالاترین سطح از تفکر و علم آن جامعه محسوب می‌شوند و اصول جهان‌بینی و نظام اعتقادی و ارزشی جامعه را در خود متجلی می‌سازند (بهاتی^۱، ۲۰۱۰) و با تربیت متفکران و دانشمندان و مدیران آینده در جهت بخشیدن به حرکت‌های گوناگون فکری، اعتقادی، فرهنگی، و سیاسی جامعه مؤثر واقع می‌شوند (فیر^۲، ۲۰۰۶). از اینجا می‌توان متوجه این نکته شد که دانشگاه‌های مختلف جهان، علاوه بر اشتراکاتی که به اعتبار دانشگاه بودن با یکدیگر دارند، به اعتبار تعلق به جوامعی با بینش‌ها و ارزش‌های مختلف، واجد خصوصیات هستندی هستند که آن‌ها را از یکدیگر متمایز می‌سازد (نعیم^۳، ۲۰۱۶).

جامعه ایرانی که در انقلاب اسلامی بارویکرد الهی، جهان‌بینی اسلامی رامبنای شئون گوناگون زندگی خود قرار داد، خواهان آن است که آموزش عالی متناسب با مبانی و ارزش‌های اسلامی داشته باشد تا با تربیت متفکران و مدیران بر وفق آن مبانی و معیارها، به ترویج و تعمیم آن‌ها در جامعه اسلامی مبادرت ورزد.

احیای هویت تمدنی و پیشرفت جمهوری اسلامی، مستلزم رشد متوازن و همه‌جانبه ابعاد علمی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی کشور است که در مسیر تعالی آن، آموزش عالی کشور نقش پیشران و موتور محرکه را بر عهده خواهد داشت (کریم^۴ و همکاران، ۲۰۰۹). پیرو بیانات مکرر رهبر انقلاب مبنی بر ضرورت بازبینی در دانشگاه‌ها و سیر تطوری به سمت اسلامی شدن دانشگاه‌ها، تلاش‌های زیادی در این راستا انجام شد که غالباً مربوط به فعالیت‌های تنظیم سندهای مرتبط به‌ویژه شورای عالی انقلاب فرهنگی گردید. سند دانشگاه اسلامی خروجی چنین فعالیت‌هایی در سطح حاکمیتی بود.

بنابراین اصل تلاش‌های مربوط به فرایند اسلامی سازی دانشگاه‌ها پیشینه‌ای بیش از نزدیک به دو دهه دارد. با توجه به چشم‌انداز نظام آموزش عالی در افق ۱۴۰۴ ایران اسلامی برخوردار از دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های پیشگام در عرصه تولید دانش تمدنی و تبیین و توسعه فرهنگ جهانی اسلام و پیشتاز در گسترش مرزهای دانش و علوم کاربردی و کارآمد مبتنی بر نگرش و حیانی به‌منظور کسب مرجعیت علمی و فرهنگی در منطقه و جهان اسلام و دارای اساتید عالم، متدین، عدالت‌خواه و آزاداندیش تربیت یافته در مکتب اسلام و انقلاب، مسئولیت‌پذیر در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی با توانایی تربیت متخصصانی متدین و متعهد و دانشمندانی برتر است (بازرگان^۵، ۲۰۰۰).

1. Bhatti

2. Fair

3. Naeem

4. Karim

5. Bazargan

بنابراین مأموریت دانشگاه اسلامی در نگاه بدوی عبارت‌اند از: ۱- تربیت متخصصین متعهد، خلاق، متخلق، ماهر و کارآفرین، ۲- تولید، انتقال، و انتشار علم و فناوری در خدمت نیازهای جامعه اسلامی و ۳- ساختاری کارآمد و اثربخش با تعامل سازنده و اثرگذار در سطوح ملی، منطقه‌ای و فراملی (لثامان^۱، ۲۰۱۳).

از طرف دیگر مقام معظم رهبری مدظله‌العالی به‌عنوان رهبر مطلع جهان اسلام نیاز امروز جامعه اسلامی را در حرکت به سمت اسلامی شدن واقعی ترسیم کرده‌اند: بعد از آن که نظام اسلامی پیش آمد، نوبت به تشکیل دولت اسلامی به معنای حقیقی می‌رسد؛ یا به تعبیر روشن‌تر، تشکیل منش و روش دولتمردان - یعنی ماها - به گونه اسلامی؛ چون این در وهله اول فراهم نیست؛ به تدریج و با تلاش باید به وجود آید. مسئولان و دولتمردان باید خودشان را با ضوابط و شرایطی که متعلق به یک مسئول دولت اسلامی است، تطبیق کنند. یا چنان افرادی - اگر هستند - سرکار بیایند؛ یا اگر ناقص‌اند، خودشان را به سمت کمال در آن جهت حرکت دهند و پیش ببرند (مقام معظم رهبری، ۲۱/۰۹/۱۳۸۰).

پرواضح است یکی از مهم‌ترین نهادها که نیاز جدی و روزافزون به اسلامی شدن دارد و بدون آن کارایی کافی برای پیگیری مقاصد انقلاب اسلامی را نخواهد داشت، نهاد دانشگاه است. دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی هر جامعه معرف نهاد نرم‌افزاری تفکر و علم آن جامعه محسوب می‌شوند (آریف و کانوال^۲، ۲۰۰۹) و اصول جهان‌بینی و نظام اعتقادی و ارزشی جامعه را در خود متجلی می‌سازند و با تربیت متفکران و دانشمندان و همچنین مدیران آینده در جهت بخشیدن به حرکت‌های گوناگون فکری، اعتقادی، فرهنگی و سیاسی جامعه مؤثر واقع می‌شوند (گانزاک و همکاران^۳، ۲۰۰۷). طبیعتاً مراد از دانشگاه نیز دانشگاه اسلامی است چرا که تنها دانشگاه اسلامی است که می‌تواند، دانشمندان اسلامی و کارگزاران اسلامی جهت تحقق دولت اسلامی پرورش دهد. (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۱، ص ۳) نداشتن تصویری روشن، جامع، شفاف و متقن از دانشگاه اسلامی مطلوب، افزون بر آنکه امکان ترسیم افق حرکت دانشگاه‌های ایران اسلامی برای دهه‌های آتی را فراهم نمی‌سازد، انحراف در گفتمان‌ها، برداشت‌ها، برنامه‌ریزی‌ها، فعالیت‌ها و نظایر آن را در پی خواهد داشت.

قطعاً دستاوردهای مطالعه حاضر، کمک می‌کند تا ضمن تقویت مبانی دانشی ادبیات علمی و پژوهشی، سیاست‌گذاری و اجرایی کشور، ادبیات و انگاره‌های جامعه نیز در این خصوص تقویت شود. افزون بر این، جامعه سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیران، تصمیم‌سازان کشور در جهت بهره‌برداری درست و مناسب از منابع و ظرفیت‌ها برای تحقق دانشگاه

1. Leaman
2. Arif & Kanwal
3. Gańczak

اسلامی مفید خواهد بود. ماحصل این مهم، کمک در دستیابی به دانشگاهی با فلسفه و ماهیت ذاتی تربیت نیروی انسانی متعالی است.

با توجه به اینکه موضوع تحقیق «تصویرپردازی از دانشگاه مطلوب» است لذا در ابتدا کارکردهای دانشگاه از رویکردهای مختلف تبیین می‌گردد و در ادامه به ترسیم مؤلفه‌های تشکیل دهنده دانشگاه مطلوب با رویکرد اسلامی پرداخته خواهد شد. برای این منظور، دیدگاه و اندیشه مقام معظم رهبری مدظله‌العالی در خصوص دانشگاه و دانشگاه اسلامی بررسی شده و در قالب الگویی ارائه می‌گردد.

۲- ادبیات نظری و پیشینه موضوع

۲-۱- مفهوم دانشگاه اسلامی

موضوع اسلامی شدن دانشگاه‌ها در ایران، در سال ۱۳۵۹ هم‌زمان با شروع انقلاب فرهنگی آغاز شد. (خان محمدی، ۱۳۸۵، ص ۸۶) امام خمینی معنای اسلامی شدن را چنین می‌فرماید: معنای اسلامی شدن دانشگاه‌ها این است که استقلال پیدا کند و خودش را از وابستگی به غرب جدا کند و خود را از وابستگی شرق جدا کند و یک کشور مستقل و دانشگاه مستقل و یک فرهنگ مستقل داشته باشیم. (زراعت، ۱۳۷۶، ص ۵۳)

مراد از اسلامی شدن این است که تمامی عناصر دانشگاه، همسو و هم‌جهت با ارزش‌ها و ایده‌های اسلامی باشند یا حداقل در تعارض با الگوها، ارزش‌ها و آرمان‌های الای الهی - انسانی نباشند. (خادمی، ۱۳۸۱، ص ۸۰) بر این اساس، اسلامی شدن به معنای تحمیل یک حاکمیت، طبقه یا صنف خاص نیست، بلکه عجین ساختن دانش‌اندوزی با آداب معنوی و ارزش‌های دینی و انسانی در جامعه علمی است و به معنای مبارزه با انحرافات جامعه علمی، جلوگیری از تبدیل دانشمندان به عناصری بدون احساس عاطفی و تعهد دینی و دمیدن روح استقلال در جامعه علمی کشور است. باید روح دانشگاه‌ها اسلامی باشد و آرمان‌ها، اهداف و خلق و خوی آن اسلامی و ظاهر آن اصلاح شود؛ هر چند ظاهر، شرط لازم است ولی کافی نیست. (عیوضی، ۱۳۸۱، ص ۲۱)

دانشگاه اسلامی دانشگاهی است که هدف آن، هدف‌های اسلامی و دینی باشد و ارکان آن را نیز نیروهای مؤمن و متعهد تشکیل بدهند و ارزش‌ها نیز در اولویت باشند (زراعت، ۱۳۷۶، ص ۵۴) در دیدگاه دیگری دانشگاه اسلامی همچون جامعه اسلامی، جایی است که ارزش‌های حاکم در آن اسلامی باشند و اگر اصول تعبدی و اعتقادی و علمی اسلام در محیط دانشگاه به صورت ارزش درآمد آن دانشگاه اسلامی است. (علم الهدی، ۱۳۸۲، ص ۲۷)

۲-۲- کارگردهای دانشگاه

دانشگاه به معنای محل دانش و علم و معادل با یونیورسیتی^۱ آمده است. (لغتنامه دهخدا) و از لحاظ لغوی، بر محل دانش تأکید دارد؛ نه صرفاً محل درس دادن که معنی مدرسه را می‌دهد. امروزه دانشگاه یک واژه چندمعنایی است: محل آموزش، محل ارائه درس، محل تربیت کارشناسان مورد نیاز سازمان‌ها، محل پژوهش، محل نقادی نظام‌های اجتماعی، فرهنگی، علمی، محل اندیشه ورزی و خلاقیت و نوآوری. همه این کارگردهای متضاد و متنوع در موقعیت‌هایی تحقق می‌پذیرد یا انتظار می‌رود تحقق یابد که دانشگاه نامیده می‌شود. (یمنی، ۱۳۸۸، ص ۲۶)

بررسی نقش دانشگاه‌ها طی سده‌های گذشته، نشان‌دهنده این است که نقش‌های آموزشی و پژوهشی بیشتر از سایر نقش‌ها مورد تأکید و وفاق محققان بوده است (یانی^۲، ۲۰۱۴)؛ هرچند در خصوص چگونگی، ترکیب و نوع ایفای این نقش‌ها دیدگاه‌های متعددی ارائه شده است. به‌طور کلی نقش آموزشی و تربیت نیروی انسانی دانشگاه‌ها در تمامی دیدگاه‌ها پذیرفته شده است و مورد تحلیل قرار گرفته است. اما در خصوص کارکرد پژوهشی و تولید دانش دانشگاه و نوع پژوهش‌های دانشگاهی، دیدگاه‌های متفاوتی ارائه شده است (مجید و کشیم^۳، ۲۰۰۰).

به اعتقاد پایا، آموزش و پژوهش در دانشگاه‌ها دو جنبه مکمل یکدیگر تلقی می‌شوند و نباید بین آن دو شکاف واقع شود (پایا، ۱۳۸۵، ص ۳۲). به اعتقاد زو^۴ (۲۰۰۶) کارکرد دانشگاه‌ها پرداختن به پژوهش‌های بنیادی و تولید علوم پایه است و در صورتی که در این باره با شکست مواجه شود، دولت باید مانند کالاهای عمومی با این پدیده برخورد کرده و از آن حمایت کند (آیسا^۵، ۲۰۱۴).

طرفداران دیدگاه سامانه‌ای نیز در خصوص فرایند تولید و بهره‌برداری دانش استدلال می‌کنند که انتقال و به‌کارگیری دانش هزینه‌بر است. باید دانشگاه را در یک سیستم تعاملی با صنعت و دولت ادراک کرد. در این صورت دانشگاه کارکردی برای جبران نقایص صنعت و کم‌اطلاعی دولت دارد و برعکس (مائوری و سمپات^۶، ۲۰۰۴، ص ۴۲۳).

دانشگاه علیرغم تنزل جایگاهی که در سال‌های اخیر به‌واسطه قطع ارتباط با صنعت و نیازهای روز جامعه داشته، اما همچنان نهاد بی‌بدیلی است که رسالت‌های عظیمی را به دوش می‌کشد. تولید علم و اندیشه و دستیابی به محصولات نوین علمی، تأمین

1. University
2. Yani
3. Majid & Kassim
4. Xue
5. Isa
6. Mowery & Sampat

نیروی انسانی متخصص برای جامعه و دانش‌افزایی عمومی، سه رسالت بسیار مهم دانشگاه به شمار می‌آیند. در هر دانشگاه پنج رکن اصلی استاد، محتوای درس، فراگیران، روش بهره‌وری از محتوا و فضا و امکانات مهم‌ترین عوامل کیفیت آن به شمار می‌آیند. (سروقامت، ۱۳۸۲، ص ۳۴)

برخی معتقدند دانشگاه محل انتقال دانش به صورت رسمی است. البته انتقال دانش منحصر به دانشگاه نیست و از کلیه قسمت‌های جامعه می‌توان یاد گرفت، اما دانشگاه مکان آموزش رسمی هر کشور است.

کارکردهای اصلی دانشگاه طبق تحقیقی دیگر که از منظر امام خمینی (ره) به موضوع نگاه نموده عبارت است از: انسان‌سازی؛ حفظ و تداوم انقلاب اسلامی؛ تضمین سعادت ملت‌ها و چراغ راه جامعه؛ پی‌ریزی و ساختن آینده؛ استقلال فکری و تحقق فرهنگ توانستن (ذوالفقار زاده و سعدآبادی، ۱۳۹۳، ص ۱۳)

با توجه به نظرات کلیدی کارکردهای مختلف دانشگاه، معلوم می‌شود که می‌توان همه کارکردهای دانشگاه را در ادبیات در سه حوزه آموزش، پژوهش و کارآفرینی (برقراری ارتباط دانشگاه، دولت و صنعت) جمع‌بندی کرد.

۲-۳- دو سطح تحلیل از دانشگاه اسلامی

مقوله اسلامی شدن دانشگاه‌ها دو جنبه باید مدنظر قرار گیرد: سطح روبنایی و سطح زیربنایی (حسن، ۲۰۱۵).

* **سطح روبنایی:** این سطح مربوط به آن اموری است که چهره ظاهری و صوری دانشگاه‌ها را شکل می‌دهد. مثلاً اگر در دانشگاه‌ها شعائر اسلامی رعایت شود، شئون غیر اسلامی در آن مطرود و محکوم باشد، ظواهر امور اصلاح شده و نمازهای جماعت برگزار و تشکیلات اسلامی پایدار باقی بمانند و سلوک عمومی برخلاف مسلمات اسلامی نباشد، این دانشگاه ظاهری اسلامی دارد (اوپاتوکان، ۲۰۱۳). این ظاهر آراسته ضرورتی غیرقابل انفکاک از دانشگاه اسلامی و در حد شرط لازم است اما کافی نیست (نوروزی، ۱۳۹۱)، چرا که انجام امور فوق وقتی همراه با محتوا و باطن و بینش دقیق و عمیق همراه نباشد افراد را بیشتر متظاهر به انجام و رعایت امور دینی می‌گرداند تا مشتاق به انجام آن‌ها (محمد عثمان، ۲۰۱۴).

* **سطح زیربنایی:** در دانشگاه اسلامی توجه به علم در اولویت اول است اما از آن به عنوان وسیله و ابزاری برای رسیدن به قرب الهی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در

1. Hasan
2. Opatokun
3. Mohamed Osman

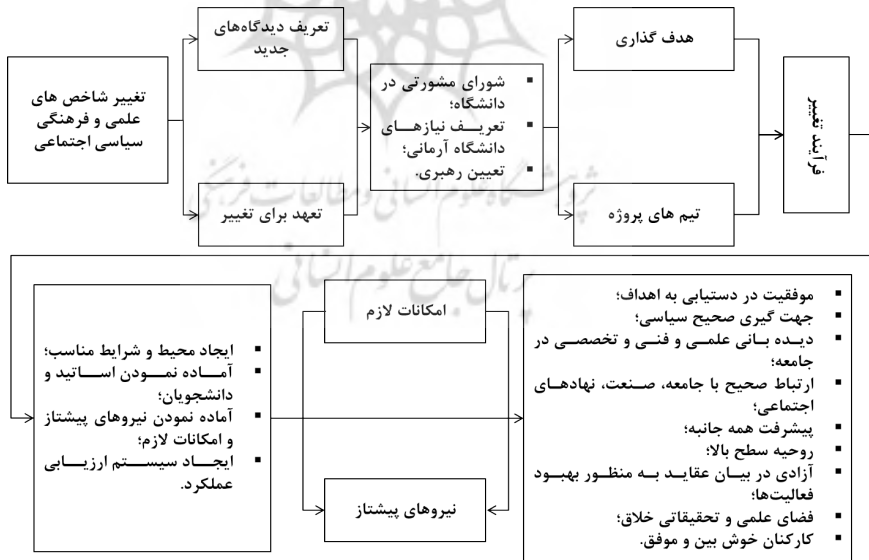
این وضعیت و در چنین مرکزی، علم وسیله است نه هدف و رسالت علم هم الهی کردن انسان هاست نه مادی کردن آن‌ها. هدف، قطع تعلقات دنیوی است نه وابستگی به زرق و برق آن و محور اصلی، انجام تکلیف است نه کسب منفعت (آل آجیز، ۲۰۱۶).

خلاصه می‌توان گفت در دانشگاه اسلامی عالم علم را به عنوان وسیله‌ای برای تکامل روحی و طی درجات الهی و سیر و سلوک مورد استفاده قرار می‌دهد و علم در چنین دانشگاهی، صبغه الهی دارد نه رنگ مادی و استقلال آور است نه مرعوب پرور (دین و جانجوا، ۲۰۱۵).

شکل شماره ۱- سطوح تحلیل اسلامی شدن دانشگاه (حسن، ۲۰۱۵)

یکی دیگر از صاحب نظران، برای نیل به دانشگاه آرمانی اسلامی، روندی را با عنوان روند تکامل مدیریت دانشگاه آرمانی اسلامی به شکل زیر ترسیم نموده‌اند:

شکل شماره ۲- سیر مدیریت دانشگاه آرمانی (سلیمی، ۱۳۷۶، ص ۴۲)

1. El-Agez
2. Din & Janjua

۲-۴- دانشگاه اسلامی در بیانات و فرمایشات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

رصد بیانات، فرمایش‌ها و تدابیر ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نشان می‌دهد، مقوله اسلامی شدن دانشگاه‌ها، همواره مورد تأکید ایشان بوده و آن را از آرمان‌های دانند: «از جمله آرمان‌ها، ایجاد دانشگاه اسلامی است»^۱. و پیامد عدم تحقق آن را به‌عنوان یک «بلا» می‌دانند که متوجه جامعه، کشور و آینده خواهد شد: «اگر دانشگاه ما یک دانشگاه علمی محض باشد، اما تویش دین و اخلاق نباشد، همان بلائی بر سر جامعه ما و کشور ما و آینده ما خواهد آمد که بر سر جامعه دانشمند غرب آمد»^۲. باین حال سؤال اساسی این است که چه دانشگاهی، دانشگاه اسلامی است؟ از نظر ایشان، دانشگاه اسلامی، دانشگاهی است که در آن، علم یک ارزش حقیقی است^۳. این دانشگاه، علم و ایمان، علم و معنویت، علم و اخلاق را باهم همراه می‌کند. علم را می‌آموزد و جهت‌گیری علم را از اخلاق و ایمان می‌گیرد^۴. و شرط آن، ایمان، انگیزه، شور مقدس، رفتار اسلامی و علم‌آموزی مؤمنانه است^۵. در جدول زیر منتخبی از بیانات و فرمایش‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص دانشگاه اسلامی آورده شده است.

جدول ۱- منتخبی از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص دانشگاه اسلامی

ردیف	اصل فرمایشات	مستند
۱	من به‌طور خلاصه دانشگاه اسلامی را دانشگاهی می‌دانم که در آن، علم یک ارزش حقیقی است.	بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷/۰۲/۲۲
۲	از جمله آرمان‌ها، رشد علمی است؛ از جمله آرمان‌ها کار و تلاش و پرهیز از تنبلی و نیمه‌کاره کار انجام دادن است. از جمله آرمان‌ها، ایجاد دانشگاه اسلامی است؛ این‌ها آرمان‌ها است.	بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۴/۰۴/۲۰
۳	دانشگاه اسلامی از لحاظ ایمان، انگیزه، شور مقدس، رفتار اسلامی و علم‌آموزی مؤمنانه، این‌ها شرط دانشگاه اسلامی است.	بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، ۱۳۸۴/۱۰/۲۹
۴	دانشگاه اسلامی، علم و ایمان، علم و معنویت، علم و اخلاق را باهم همراه می‌کند. علم را می‌آموزد و جهت‌گیری علم را از اخلاق و ایمان می‌گیرد.	بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، ۱۳۸۴/۱۰/۲۹

۱. بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۴/۰۴/۲۰

۲. بیانات در دیدار جمعی از اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۹۰/۰۶/۰۲

۳. بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشگاه تهران ۱۳۷۷/۰۲/۲۲

۴. بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، ۱۳۸۴/۱۰/۲۹

۵. بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، ۱۳۸۴/۱۰/۲۹

ردیف	اصل فرمایشات	مستند
۵	امروز کشور به دانشگاهی که حقیقتاً اسلامی باشد، نیازمند است. در دانشگاه اسلامی علم، با دین، و تلاشگری با اخلاق، و تضارب افکار با سعه صدر، و تنوع رشته‌ها با وحدت هدف، و کار سیاسی با سلامت نفس، تعمق و ژرف‌نگری با سرعت عمل، و خلاصه دنیا با آخرت همراه است. چنین دانشگاهی است که کشور را آباد می‌کند، و به نظام اسلامی آبرو می‌بخشد. و به پیشرفت توأم علم و اخلاق در جهان کمک می‌کند. اگر اسلامی شدن دانشگاه را با این دید در نظر آورید، خواهید دید که برای این کار، تلاش استاد و شاگرد و مدیر دانشجو و درس و برنامه و کتاب، همه و همه ضروری و دخیل است و البته نقش مجتمعات دانشجویی اسلامی و به‌ویژه دفاتر نمایندگی در آن ممتاز و برجسته است.	پیام شفاهی به دانشجویان، ۱۳۷۵/۰۷/۰۳
۶	انقلاب اسلامی، جهت‌گیری دانشگاه را یکسره دگرگون کرد و خودباوری، و ابتکار، و استقلال، و پایبندی به ارزش‌های اسلامی، و جهاد علمی، و آزادی از اسارت و تبعیت، را جهت اصلی آن قرار داد. امروز رسالت اول دانشگاهیان، حفظ این جهت‌گیری و تلاش برای شکوفا شدن استعداد علمی و فکری نسل جوان بالنده‌ی کشور است. نظام اسلامی نشان داده است که ملت ایران، دارای ظرفیت عظیمی برای پیشرفت در همه‌ی عرصه‌های زندگی است. گام بلند انقلاب، در این راه طولانی، قطع وابستگی و تبعیت است. محیط علمی باید در عین آنکه بالاترین بهره‌ی ممکن را از دانش پیشرفته‌ی جهان می‌برد، متکی به خود و مبتکر و خلاق و کاوشگر باشد. نظام سلطه‌ی جهانی همیشه کوشیده است که به‌وسیله عوامل تبلیغی خود، احساس حقارت و ناتوانی و نیاز را در ملت‌هایی که از قافله‌ی علم و فناوری عقب‌مانده‌اند، تقویت کند و آنان را همیشه نیازمند خود نگاه دارد.	پیام به گردهمایی ویژه‌ی دانشگاهیان و دانشجویان در تجلیل از حضرت امام خمينی (ره)، ۱۳۷۸/۰۳/۱۲
۷	محیط دانشگاه را محیط انقلابی و اسلامی کنید.	بیانات در دیدار دانش‌آموزان، دانشجویان، معلمان و پرستاران، ۱۳۷۱/۰۸/۱۳
۸	من معتقد به همبستگی‌ام. من معتقد به روابط حسنه‌ام؛ روابط حسنه‌ای که به معنای عدول از دانسته‌های صحیح و یقینی نیست. من معتقدم بین گروه‌های دانشجویی، با هر سلیقه‌ای که هستند، باید روابط حسنه برقرار باشد. شما نگاه کنید؛ کشورهای دنیا، گروه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی در عالم، با وجود اختلافات فراوانشان، دور یک میز می‌نشینند، حرف می‌زنند، مذاکره می‌کنند؛ بالاخره به جایی هم می‌رسند. معنا ندارد که در محیط دانشگاه اسلامی، افرادی که به اصول واحدی معتقدند، اسلام را قبول دارند، امام را قبول دارند، انقلاب را قبول دارند، ارزش‌ها را قبول دارند؛ اما سلیاق مختلفی هم دارند، این‌ها با همدیگر کنار نیایند. من نمی‌توانم این را بفهمم و قبول کنم.	بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷/۰۲/۲۲

ردیف	اصل فرمایشات	مستند
۹	۳- حاکمیت مبانی، ارزش‌ها، اخلاق و موازین اسلامی در نظام آموزش عالی، تحقیقات و فناوری و تحقق دانشگاه اسلامی با تأکید بر: ۳-۱- اهتمام به نظام تعلیم و تربیت اسلامی و اصل پرورش در کنار آموزش و پژوهش و ارتقاء سلامت روحی و معنوی دانش‌پژوهان و آگاهی‌ها و نشاط سیاسی آنان. ۳-۲- تربیت اساتید و دانشجویان مؤمن به اسلام، برخوردار از مکارم اخلاقی، عامل به احکام اسلامی، متعهد به انقلاب اسلامی و علاقه‌مند به اعتلای کشور. ۳-۳- حفظ موازین اسلامی و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی در استفاده از علم و فناوری.	بند ۳ سیاست‌های کلی علم و فناوری (نظام آموزش عالی، تحقیقات و فناوری)، ۱۳۹۳/۰۶/۲۹

۲-۵- پیشینه پژوهش

در خصوص پژوهش‌های پیشین انجام‌شده پیرامون موضوع این تحقیق، مطالعات و پژوهش‌هایی انجام‌شده که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. نکته مهم که می‌توان به‌عنوان وجه افتراق این تحقیق با تحقیقات پیشین اشاره نمود آن است که بیشتر تحقیقات انجام‌شده به موضوعات جزئی که بخشی از موضوع تحقیق حاضر است اشاره داشته و جامعیت لازم را ندارند. به‌عنوان مثال برخی از زاویه دید ترسیم دانشجوی مطلوب، ویژگی‌های اعضای هیئت علمی مطلوب، نوع مدیریت مطلوب در دانشگاه‌ها، کارکرد مطلوب دانشگاه و ... پرداخته‌اند. اما هیچ‌یک به ترسیم نمایی جامع از دانشگاه اسلامی با همه ابعاد آن نپرداخته و هر یک به‌صورت جداگانه بخش‌هایی را پوشش داده‌اند.

جدول ۲- پیشینه تحقیق

نویسندگان (سال) - روش	مهم‌ترین یافته‌ها
فضل‌اللهی، زمانی (۱۳۹۰) -علاوه بر تحلیل اسنادی منابع، پیمایشی و همبستگی	مطابق یافته‌های این تحقیق، راهکارهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها عبارت‌اند از: ۱. به‌کارگیری مدیران متعهد، متدین و حساس به مبانی و ارزش‌های اسلامی برای اداره دانشگاه‌ها؛ ۲. بازسازی نظام فرهنگی دانشگاه‌ها متناسب با ارزش‌های اسلامی، به همراه احیای سنت بحث آزاد و ایجاد فضای سالم و امن برای طرح مباحث فرهنگی - اجتماعی و سیاسی؛ ۳. توسعه استقلال فکری و خودباوری علمی اندیشمندان و دانشگاهیان؛ ۴. تجدیدنظر در معیارهای جذب و گزینش دقیق و سازمان‌یافته استادان و ارتقای بینش سیاسی و اجتماعی اعضای هیئت علمی؛ ۵. تبیین و ایجاد اجماع بر روی شاخص‌های دانشگاه اسلامی بین اندیشمندان و بازسازی بنیادین نظام آموزشی و پژوهشی متناسب با ارزش‌های مذهبی جامعه

مهم‌ترین یافته‌ها	نویسندگان (سال) - روش
یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که خصوصیت و مهارت‌های (شایستگی‌های) موردنیاز دانش‌آموختگان دانشگاه اسلامی برای تأمین نیازهای جامعه در این عصر عبارت‌اند از: تقوا و روحیه وظیفه‌شناسی و مسئولیت، هوشمندی، انطباق‌پذیری و توانایی کار میان وظیفه‌ای و میان‌رشته‌ای، خلاقیت و نوآوری و کارآفرینی، انعطاف‌پذیری، روحیه کار تیمی و گروهی	باقری و همکاران (۱۳۹۱) - کیفی و نظریه داده‌بنیاد
یافته‌ها نشانگر آن است که در سه حوزه پیرامون شایستگی‌های محوری دانشگاه مطلوب در اندیشه‌های مقام معظم رهبری؛ یعنی دانشجو، استاد و فضای دانشگاهی، عبارت است از: فضیلت، علم و بصیرت. بر این اساس، شایستگی‌های محوری که سبب تمایز دانشگاه اسلامی با دیگر دانشگاه‌هاست، عبارت‌اند از: جهاد علمی و عملی، تهذیب، معنویت و تربیت صحیح، بصیرت افزایی، حضور بانضباط در صحنه‌های نظام، نقش‌آفرینی در سازندگی آینده آن	حاجی پور و بهادران (۱۳۹۱) - روش تئوری پردازی داده‌بنیاد
نتایج پژوهش حاکی از آن بود که عمده‌ترین شاخص‌های فرهنگی- تربیتی استاد مطلوب دانشگاه اسلامی- ایرانی: ایمان و اعتقاد به خداوند یگانه و بر خور داری از خشوع و انعطاف درونی، حفظ کرامت انسانی دانشجویان، متعهد و دارای روحیه وطن‌دوستی و ...؛ عمده‌ترین شاخص‌های آموزشی استاد مطلوب دانشگاه اسلامی- ایرانی: شاخص ترکیب در تدریس، پرورش نخبگان و متخصصان عالی‌رتبه، آموزش کارآفرینی به دانشجویان، تسلط علمی در موضوع مورد تدریس و ...؛ عمده‌ترین شاخص‌های پژوهشی استاد مطلوب دانشگاه اسلامی- ایرانی: اهتمام به جنبش نرم‌افزاری، کمک به تحقق و استمرار توسعه‌ی پایدار کشور، مدافع خلاقیت، ابتکار و نوآوری و ...؛ و عمده‌ترین شاخص‌های اجرایی- خدماتی استاد مطلوب دانشگاه اسلامی- ایرانی: بصیرت سیاسی و مشارکت در مسائل سیاسی جامعه، تلاش برای ارتقای اعتبار دانشگاه اسلامی- ایرانی در سطح ملی و بین‌المللی و مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی در جهت رشد و تعالی جامعه است.	میرزا محمدی (۱۳۹۲) - روش تحقیق برای تدوین شاخص‌ها، مطالعه اسناد و مدارک بوده و اعتبار یابی شاخص‌ها با استفاده از روش دلفی یک مرحله‌ای
بر طبق یافته‌های این تحقیق، شاخص‌های پژوهش محوری، دانش‌گرایی، تخصص محوری، معرفت‌شناسی و پاسخگویی در برابر نیازهای جامعه، فن‌گرایی، تخصص محوری و مهارت‌آموزی، تأثیرگذارترین شاخص‌ها و عوامل در راستای تحقق یک دانشگاه تمدن‌ساز می‌باشند.	اردکانی و موسوی (۱۳۹۲) - استفاده از فن دیماتل
در این مقاله، محقق پس از طی مراحل تحقیق، شایستگی‌های مطلوب دانش‌آموختگان را در قالب پنج تم اصلی با نام‌های دانش، رفتار، مهارت، توانایی‌های ذهنی و ویژگی‌های شخصیتی به دست آورده است.	رحمانی و شاه‌حسینی، پور عزت (۱۳۹۲) - کیفی و انجام مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته

نویسندگان (سال) - روش	مهم ترین یافته ها
عربشاهی کریزی و همکاران (۱۳۹۲) - پیمایشی - تحلیلی و مبتنی بر الگوی معادلات ساختاری	در این مقاله مؤلفه‌های مرتبط با دانشگاه اسلامی به‌عنوان یک سازمان متعالی از قرآن و نهج‌البلاغه استخراج و در قدم بعدی از نگاه قرآن کریم و نهج‌البلاغه به بحث و توضیح راجع به هر کدام از مؤلفه‌ها پرداخته شده است. مؤلفه‌های سازمان متعالی (که در اینجا از آن به دانشگاه اسلامی تعبیر می‌شود) در سه دسته‌ی ارتباط با خدا، ارتباط با دیگران و ارتباط با خود، تقسیم و در قالب الگوی نهایی پژوهش ارائه شده است
مهدی (۱۳۹۲) - کیفی نظریه‌ی مبنایی	در الگوی ارائه‌شده در این مقاله، پدیده، عوامل علی، زمینه‌ها، شرایط محیطی، راهبردها و پیامدهای دانشگاه اسلامی شناسایی شده است. احیا و تعمیق باور دانشجویان به ارزش‌های اسلامی - ایرانی، مقوله‌ی کانونی الگوی فرهنگی نظریه‌ی دانشگاه اسلامی است. مواجهه با موضوع اسلامی شدن دانشگاه‌ها باید یک مواجهه‌ی فرایندی و فرهنگی باشد. تجلی اصلی دانشگاه اسلامی، نفی تقلید و تأثیرپذیری ماشینی از الگوهای فرهنگ دانشگاهی و فرهنگ عمومی غرب است. بر اساس الگوی حکومتی جمهوری اسلامی، دانشگاه اسلامی باید هم‌زمان حاوی ارزش‌های اسلامی و ایرانی باشد.
مروتی و همکاران (۱۳۹۲) - تحلیل محتوای کیفی	پژوهش حاضر، دانشگاه مسئولیت‌پذیر را نهادی با سه مشخصه ذاتی یا سه مؤلفه‌ی بنیادین هویت علمی، هویت دینی و خدمتگزاری معرفی می‌کند و با طراحی چشم‌انداز مطلوب آن، که متشکل از شاخص‌های دانایی، توانایی، نیکویی و زیبایی است، به الگوسازی و ترسیم پیکر و چارچوب اسلامی‌اش پرداخته است

با توجه به پژوهش‌هایی که در حوزه تبیین ویژگی‌های دانشگاه اسلامی در جدول شماره ۱ ارائه شد، معلوم می‌گردد که ویژگی‌ها و شایستگی‌های محوری دانشگاه اسلامی تبیین نسبتاً خوبی گردیده است. اما با این وجود نگاه نظام‌مند و چند سطحی که بتواند ارتباطات بین عوامل اصلی را تشریح نماید، ارائه نشده است؛ هر چند پژوهش حاجی‌پور و بهادران (۱۳۹۱) با یک نگاه نسبتاً راهبردی و با ادبیات مبتنی بر مدیریت منابع انسانی به ارائه یک الگو اقدام نموده است. وجه تمایز این پژوهش بر خاستن الگو از مضامین مستخرج از بیانات مقام معظم رهبری خواهد بود و از دخالت دادن الگوهای پیش‌ساخته در فرایند استخراج و دسته‌بندی مضامین خودداری کرده است. پژوهشگران کوشیدند با مطالعه منابع مرتبط ضمن جلوگیری از انجام پژوهش تکراری، از ثمرات ناشی از ارائه نتیجه‌ها و نکات کلی به دست آمده از پژوهش‌های دیگر استفاده نمایند.

۳- روش تحقیق

در دهه‌های گذشته، تأکید بر روش‌شناسی کیفی، جایگزین تفوق‌وبرتری روش‌شناسی کمی شده است. یکی از مهم‌ترین استراتژی‌های پژوهش کیفی، نظریه‌پردازی داده‌بنیاد است (دانایی فردوامامی، ۱۳۸۶). همچنین در سال‌های اخیر گرایش به انجام پژوهش‌های

کیفی، به‌ویژه پژوهش‌های منتشر شده مبتنی بر تئوری داده‌بنیاد رو به فزونی است (اسدی فرد و همکاران، ۱۳۹۰). چارمز بیان می‌کند که نظریه داده‌بنیاد در مقابل مطالعات کمی مطرح شد و با استفاده از قابلیت‌های این روش بود که امروزه شاهد بالندگی و شکوفایی پژوهش‌های کیفی هستیم (چارمز، ۲۰۰۰).

روش نظریه داده‌بنیاد: استراتژی تئوری مفهوم‌سازی بنیادی، نوعی روش‌شناسی عمومی برای تدوین تئوری‌ها است (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۳). نظریه داده‌بنیاد ابتدا در سال ۱۹۶۷ توسط گلاسر و استراوس ابداع شده و در کتاب مشهور آن‌ها تحت عنوان «کشف نظریه داده‌بنیاد» منتشر گردید. آن‌ها این روش را یکی از بنیادی‌ترین کشف‌های روش‌شناختی در علوم اجتماعی قلمداد کرده‌اند که می‌تواند به تولید معرفت متقن و باورپذیر منتهی شود (گلاسر و استراوس، ۱۹۶۷). به عبارتی می‌توان گفت روش داده بنیاد یکی از انواع روش‌های پژوهش کیفی است که هدف اصلی آن بیان فرآیندهای اجتماعی و پرورش تئوری است (استراوت و کارپنتر، ۲۰۱۱). نظر گلاسر و استراوس آن بود که نظریه‌سازی بر اساس و با رجوع به داده‌ها از طریق فرآیندی صورت گیرد که آن را تحلیل استقرایی توصیف کرده‌اند. به نظر آنان، این فرآیند به ساخت نظریه‌ای می‌انجامد که مناسب و کاربردی خواهد بود؛ به این معنا که ضمن توضیح و تبیین پدیده مورد مطالعه، آن را در عمل نیز پیش‌بینی می‌کند. در جمع‌بندی می‌توان بیان کرد که نظریه داده‌بنیاد عبارت است از کشف و استخراج نظریه از داده‌هایی که به‌طور منظم در فرآیند تحقیق اجتماعی به‌دست آمده‌اند (استراوس، ۱۹۹۴).

رویکردها و مراحل نظریه داده‌بنیاد: کرسول^۱ (۲۰۰۵) سه رهیافت متمایز در نظریه‌پردازی داده‌بنیاد را تحت عناوین نظام‌مند، نوظهور و ساخت‌گرا مطرح کرده است که در این مقاله به تناسب هدف پژوهش از رویکرد نوظهور بهره گرفته‌ایم که به نسبت سایر رویکردها توصیفی‌تر است (گلاسر و استراوس، ۱۹۶۷). در هر حال نوعی نظام‌یافتگی در رهیافت منتخب به نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، بر لزوم استفاده از حرکت از جزء به کل و تحلیل داده‌ها تأکید می‌کند (استراوس و کوربین، ۱۹۹۰). که به‌طور خلاصه به شرح زیرند:

- **کدگذاری باز:** نام‌گذاری مفهیمی که بیانگر رویدادهای قطعی و دیگر نمونه‌های پدیده‌ها هستند.

- **کدگذاری محوری:** رویه‌هایی که از طریق آن‌ها، داده‌ها در فرآیندی مستمر با هم مقایسه می‌شوند تا پیوند بعد از کدگذاری باز بین مقوله‌ها مشخص شود.

- **کدگذاری انتخابی:** به فرآیند انتخاب مقوله محوری، پیوند نظام‌مند آن با دیگر

1. Glaser & Strauss
2. streubert & carpenter
3. Creswell

مقوله‌ها، ارزش گذاری روابط آن‌ها و درج مقوله‌هایی که نیاز به تأیید و توسعه بیشتری دارند. - بر اساس این رویه‌ها، ابتدا نکات کلیدی داده‌ها احصا و برای هر نکته یک کد معین می‌شود و سپس با مقایسه کدها، چند کد که اشاره به یک جنبه مشترک پدیده مورد بررسی را دارند، عنوان یک «مفهوم» به خود می‌گیرند. آنگاه چند مفهوم یک مقوله و چند مقوله در قالب نظریه متجلی می‌شود (Yvonne، 2001).

۴- یافته‌های توصیفی

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، بیانات مقام معظم رهبری با اقشار مختلف در طی زعامت ایشان مورد بررسی واقع شد که در این میان و علاوه بر ۱۱ سخنرانی کاملاً مرتبط، حدوداً ۹۵ سخنرانی کلیدی و مهم دیگر نیز مبنای پژوهش قرار گرفت. نمونه‌ای از تجزیه و تحلیل یافته‌ها در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳- نمونه‌ای از کدگذاری باز و استخراج نکات کلیدی، مفاهیم و مقوله‌ها

نشانه	نکات کلیدی	مفاهیم	مقوله
PA1	پیشرفت علمی و فناوری، این افزایش تعداد عالم و دانشمند و دانشجو و محقق و پژوهشگر، این‌ها همه به برکت خون شهداست.	تأثیر جهاد و شهادت پیشرفت علمی	سیاست کلی دانشگاه وظیفه ارکان نظام علمی
PA2	من پیش‌بینی می‌کنم در سال‌های آینده به برکت این بیداری جوانانه‌ی شما و توجه به علم و توجه به آرمان‌ها و احساس مسئولیتی که انسان در نسل جوان مشاهده می‌کند این شتاب مضاعف خواهد شد.	آرمان‌گرایی بیداری علمی	بستر محیط دانشگاه
PA3	یعنی یکی از مسائل مهم در پیش روی شما، حفظ حرکت علمی در دانشگاه‌ها است.	حفظ حرکت علمی	وظیفه محوری دانشجو
PA4	اما حالا همه همتشان این است که هر چه بیشتر شعله علم را و تحقیق را توی محیط دانشجویی برافروخته کنیم.	جریان علم و تحقیق	سیاست خرد دانشگاه
PA5	من با اهتمام به دانشجو، شنیدن حرف دانشجو، نوازش کردن دانشجو و کمک کردن به دانشجو صد درصد موافقم.	توجه به دانشجویان	تاکتیک دانشگاه
PA6	رابطه بین کشورها در زمینه علم باید رابطه صادرات و واردات باشد، یعنی در آن تعادل و توازن وجود داشته باشد.	تراز علمی	چشم‌انداز نظام علمی

همچنین در مجموع ۴۷۷ مفهوم مشخص گردیده است که در قالب ۱۴ مقوله طبقه‌بندی شدند. جدول شماره ۴، جمع‌بندی آن‌ها را نشان می‌دهد:

جدول ۴- فهرست جمع‌بندی شده مفاهیم و مقولات

مقولات سطح ۲	مقولات سطح ۱	مفاهیم
		رسالت دانشگاه
پوشش اهداف انقلاب اسلامی و تئوری پردازی	چشم‌انداز دانشگاه	مرجعیت علمی، نواندیشی علمی، تحول در نظام تعلیم و تربیت، تحول در آموزش و پرورش، ترویج آزاداندیشی، نهضت نرم‌افزاری و تولید علم، گفتمان سازی علمی، اسلامی سازی علوم
	اهداف دانشگاه	پرورش دانشجو کارآمد و متعهد، دانشگاه اصولی، اعتلاطلب، روبه مردم، فعال و پرنشاط علمی، دانش‌آموختگان متعهد، متخلق و متدین، دانشگاه اسلامی، تربیت نیروی انسانی نخبه و عالم، شناسایی نخبگان علمی هر منطقه، شناسایی و معرفی نخبگان، ارتباط با نخبگان دانشگاه‌ها، برنامه‌ریزی برای تربیت نخبگان، شناسایی، جذب و هدایت صحیح استعدادها، لزوم حل مسائل نخبگان توسط دستگاه‌های مسئول، لزوم شناسایی و پرورش و هدایت استعدادها، حمایت از نخبگان
	سیاست دانشگاه	جریان آرمان‌گرایی، جهاد علمی (جهت‌گیری شهدا)، رشد کیفی و کمی، جریان بخشی علم و تحقیق، ارزش‌گذاری معنوی، بهبود مستمر، شاگرد محوری، تبادل علمی با سایر کشورها، برنامه‌ریزی علمی بر اساس واقعیت‌ها و نیازها، جلوگیری از فرار مغزها
پوشش اهداف انقلاب اسلامی و تئوری پردازی	راهبردهای دانشگاه	جنبش نرم‌افزاری، زنده کردن روح نوآوری، ایجاد احساس عزت‌نفس، مولد علم بودن، توجه به دانشجویان (فراهم کردن امکانات علمی)، مبارزه علمی با شبهات، اعزام دانشجویان به خارج از کشور، زنده کردن دین در دانشگاه‌ها، فارغ‌تر کردن اساتید، گزینش عناصر انقلابی، کرسی آزاداندیشی، گروه‌محوری، ارتقاء اعضای هیئت‌علمی، آموزش عملی، ضرورت پرورش نیروی انسانی، آموزش و بازآموزی نیروی انسانی در سطوح گوناگون، پرورش و شکوفایی استعدادها، تشویق خلاقیت و نوآوری علمی، تربیت متخصص علمی، تعلیم و تعلم با نیت عبادت، تربیت دینی و تقویت روحیه انقلابی دانشجویان، نیاز حوزه به نظام تعلیم و تعلم، تقویت روحیه انقلابی در دانشگاه، تربیت نیروی حزب‌اللهی در دانشگاه، تربیت دانشجویان متدین، تربیت نیروی علمی معتمد در دانشگاه.

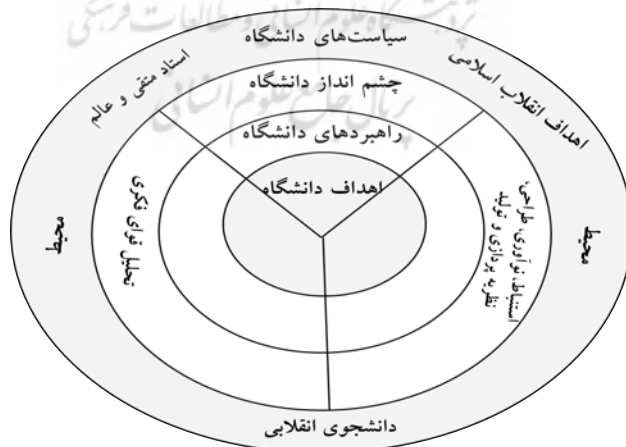
مفاهیم	مقولات سطح ۱	مقولات سطح ۲
شاداب و پر نشاط، محیط دینی و ارزش‌های اسلامی، محیط صفا، خلوص و حقیقت‌جویی، محیط علم و تحقیق (علم در آن ارزش حقیقی باشد)، بالیدن شخصیت‌های علمی، جوشش استعدادها، محیط نوآوری، نوزایی، نوگرایی، شناسایی علما و دانشمندان هر منطقه، تجلیل از چهره‌های علمی برجسته، الگو قرار دادن عالمان بزرگ دینی در زمینه‌های مختلف علمی، برنامه‌ریزی رسانه برای ایفای نقش در نهضت تولید علم، بازگو کردن پیشرفت‌های علمی در سطح جامعه، گفتمان شدن نهضت نرم‌افزاری و تولید علم در دانشگاه‌ها، استمرار نهضت تولید علم، تکریم اندیشمندان انقلاب اسلامی	ویژگی‌های محیط دانشگاه	ن. ا. ه. ک. م. ا. ه. م. ج. م. ا. م. ا.
فضای خواستن، مطالبه کردن و داعیه داشتن، محیط شوق به علم، عدالت و آزادی، محیط نشاط علمی و سیاسی، محیط ایمان و عمق معرفت دینی، محیط روشن و دست یافتن به قلمروهای جدید از علم، تغییر و تحول سریع، تولید محتوای کتاب‌های مورد نیاز جامعه، ایجاد مراکز تحقیقی و خلاقیت علمی، احتیاج کشور به راه‌های میانبر جهت پیشرفت علمی، کشف راه‌های میانبر در تولید علم، تدوین موضوعات پژوهشی توسط دانشگاه‌ها برای پر کردن خلأهای کشور، لزوم رسیدن به مرزهای جدید در علم، تقویت روحیه جهادی برای کسب علم و تحقیق	بویایی دانشگاه	
آرمان‌گرایی، بیداری علمی، ایمان محوری و نیاز به تقوا، علم محوری، ارزش‌های اسلامی، روابط اسلامی، علم همراه با ایمان، معنویت و اخلاق، نواندیشی علمی در دانشگاه‌ها، تشکیل کرسی‌های آزاداندیشی، بالا بردن قدرت تحمل، شنیدن نظرات مخالف و نقد علمی و تخصصی آن‌ها، رعایت نزاکت و ادب در طرح و نقد نظریات علمی مختلف و گوناگون، لزوم حمایت از خلاقیت و نوآوری	نیازهای اسلامی اولیه دانشگاه	
فعال، پر نشاط، مبتکر، پراکنجه، کوشا، علاقه‌مند، متعهد، پاک‌دامن، صبور و مؤمن، به‌روز بودن (وقت مطالعه داشتن)، روحیه جهاد و دلسوزی، عشق به اسلام، انقلاب و غرور ملی، دینی، آگاهی از جریان جهان، سیاست زده و سیاسی کار نباشد (دانستن ایرادی ندارد)	اندیشه استاد	نقش استاد متقی و عالم
هدایت متعلمین به دانایی و معرفت، جاری کردن چشمه استعدادها در افراد، شکل‌دهی هویت نسل جدید، پیشرفت علمی و پیگیری عقلانیت علمی در میدان معرفت دینی، پرورش افراد فرزانه، آگاه و کارآمد عاقل، عالم، خویشتن‌دار و نافذ، هدایت و حمایت نخبگان (نخبه‌پروری)، نوآوری نظری (ارائه یک نظریه نو)، هدفمند عمل کردن، پرورش انسان خوش‌بین، با امید و اهل کار جمعی، خدمات حین و پس از آموزش (برگزاری کارگاه‌های آموزشی، برگزاری اردوهای علمی، اهداء جوایز به نوآوری‌ها)، حضور اساتید در دانشگاه، رشد دانشجو (آگاهی بخشی)، دین‌محوری استاد، امیدبخشی به دانشجو، افزایش قدرت تحلیل دانشجو، مدافع خلاقیت، نوآوری و ابتکار، تأثیر بنیادین در سطح کشور، تأثیرگذاری در روند تاریخی و مرزبندی فرهنگی یک ملت، ترغیب دانشجویان به تولید علم، فرماندهی، نقش تأثیرگذار در محیط دانشجویی	مأموریت استاد	

مفاهیم	مقولات	مقولات
	سطح ۱	سطح ۲
	تعهد و عمل اسلامی، ضد استکبار و ضد سلطه خارجی، عمیق، منظم، مسئول بودن نسبت به مسائل انقلاب، جستجو کننده آرمان‌های انقلاب، امیدواری، قدرت تحلیل سیاسی، هوشمندی، کمک به یکدیگر، تعامل دانشجو با محیط، درس خواندن از روی علاقه	اندیشه دانشجو
	پیش برندگان و پایه‌های اصلی انقلاب، موتور حرکت جامعه، آینده سازی کشور، نقش سازندگی، ترسیم حرکت عمومی، پرسشگری، نقش افسری، پیشرفت علمی، پیگیری عقلانیت علمی، افزایش بصیرت، سهم بودن در مسائل جامعه، خودسازی علمی و عملی، نوآوری نظری (آوردن حرف نو به میدان اندیشه)، حفظ یکپارچگی، حفظ حرکت علمی، هدفمند عمل کردن، افزایش آگاهی نسبت به امروز، دیروز و فردا، درس خواندن خوب، تهذیب اخلاق، ورزش	مأموریت دانشجو

ارائه الگوی دانشگاه اسلامی مبتنی بر ابعاد اساسی آن: با استخراج مفاهیم و مقولات مربوط به آراء مقام معظم رهبری دامت برکاته نهایتاً الگوی زیر ارائه گردید. الگو شامل سه سطح تطوری اهداف است که باعث ریزش سیاست‌های کلان در قالب چشم‌انداز، راهبردها و اهداف است. در صورتی که سیاست‌های کلی دانشگاه برآمده از اهداف انقلاب اسلامی بوده و ظرفیت‌های دانشجویی و نظام دانشگاهی که تبلور آن بنا بر فرمایشات مقام عظمای ولایت در اساتید متقی و عالم بروز می‌کند را در نظر گیرد، می‌تواند دانشگاه اسلامی را برای حل مسائل محیط خود آماده کند.

الگوی ارائه‌شده در اختیار چند تن از خبرگان دانشگاهی قرار گرفت که پیش‌ازاین سابقه پژوهش در آثار و بیانات معظم له را داشته‌اند. با جرح و تعدیل‌هایی الگوی اولیه ارائه‌شده به صورت الگوی ارائه‌شده نهایی زیر مورد تأیید قرار گرفت.

شکل ۳- الگوی دانشگاه اسلامی مبتنی بر شناسایی ابعاد شناسایی شده در فرایند پژوهش

بررسی روایی و پایایی الگو: در پژوهش حاضر روایی الگوی نهایی از دو طریق تأیید گردید. اول: الگو در اختیار ۱۱ نفر از اساتید دانشگاهی که صاحب تألیفاتی در حوزه دانشگاه اسلامی، مدیریت اسلامی و مانند آن بودند قرار گرفت. از میان ۱۱ نفر مذکور ۴ نفر دارای تألیفاتی در اندیشه مقام معظم رهبری دامت برکاته نیز بودند. گروه مذکور با اندکی تغییرات که در الگو اعمال گردید، الگو را مورد تأیید نهایی قرار دادند. دوم: با توزیع پرسشنامه طیف لیکرت ۷ تایی از اساتیدی که کلیت الگو را تأیید کرده بودند، خواسته شد اجزای الگو را تأیید نمایند و میزان موافقت بر بندهای آن را به طور جزء به جزء مشخص نمایند. با انجام این کار تمامی اجزا نمره بالاتر از ۴,۵ کسب کردند و مورد تأیید قرار گرفتند.

۵- جمع بندی و پیشنهادها

در این مقاله تلاش شد تا بسته مفهومی دانشگاه اسلامی با مؤلفه‌های سازنده آن و تبیین هر یک از مؤلفه‌ها از منظر مقام معظم رهبری مدظله‌العالی ارائه شود. در راستای این تلاش و با کمک تئوری داده‌بنیاد، ده مقوله اصلی با عناوین رسالت دانشگاه، چشم‌انداز دانشگاه، اهداف دانشگاه، سیاست دانشگاه، راهبردهای دانشگاه، جنس محیط دانشگاه، بستر دانشگاه، نقش استاد، نقش دانشجو، جنس محیط دانشجویی احصا و مبنای دسته‌بندی مقولات قرار گرفت. در سطح دوم مقوله‌بندی، مقولات سطح اول در یک کلان‌تر در ابعاد کلان ارتباطات داخل و بیرون دانشگاه، استاد متقی و دانشمند و دانشجوی انقلابی طبقه‌بندی شدند که در راستای پوشش اهداف کلان انقلاب اسلامی و نظریه‌پردازی برای تأمین نظریات و حتی در موارد مورد نیاز محصولات کاربردی فعالیت نمایند.

در الگوی نهایی ارائه شده کوشیده شد تا در یک نظام واره ارتباط غیرقابل انفکاک ابعاد شناسایی شده نمایش داده شود و با تأیید تنی چند از خبرگان دانشگاهی که با اندیشه‌های مقام معظم رهبری دامت برکاته آشنایی مناسبی دارند، الگو جرح و تعدیل‌هایی یافت و به صورتی که در قسمت ارائه الگو بیان شده است، منعکس گردید.

واقعیت این است که امروزه بیش از هر زمان دیگری، دانشگاه علاوه بر کارکردهای علمی، دارای نقشی اساسی و جدی در هدایت جامعه است. دانشگاه به‌عنوان یک نهاد پیچیده فرهنگی و کانونی مهم، به انتظام اخلاقی و اجتماعی جامعه کمک می‌کند. افزون بر این، جامعه را برای تسلط بر رویدادهای مهم آینده توانمند و مهیا می‌کند. نوآوری و الگوسازی در تولید علم و معرفت، ارتقاء سطح فرهنگ عمومی در جامعه و عمومی کردن ارزش‌ها و هنجارهای تمدنی، گفتمان‌سازی و ایجاد تمثیل‌ها و الگوهای مبین و قوام دهنده تمدن نوین اسلامی، ترویج اخلاق و اخلاق‌مداری در جامعه از پیامدها و تأثیرات

دانشگاه در جهت تمدن‌سازی است.

یافته‌های تحقیق حاضر نشان داد الگوی نهایی حرکت به سمت دانشگاه اسلامی مشتمل بر سه محور «دانشجوی انقلابی»، «استاد متقی و عالم» و «اهداف انقلاب اسلامی» است که در بستر هم‌افزا و تکاملی اهداف، چشم‌انداز و رسالت دانشگاه ارائه گردید. این مهم امکان ترسیم افق حرکت دانشگاه‌های ایران اسلامی برای دهه‌های آتی را فراهم می‌سازد و به مصون ماندن از انحراف در گفتمان‌ها، برداشت‌ها، برنامه‌ریزی‌ها، فعالیت‌ها و نظایر آن کمک خواهد نمود.

می‌توان تحقیقات دیگری را نیز پیشنهاد نمود که در کنار تحقیق حاضر به‌عنوان منظومه‌ای معنادار، جایگاه مناسبی در ادبیات تبیین دولت اسلامی برای آن‌ها متصور شد. لذا موضوعات ذیل در این باره پیشنهاد می‌شود:

- تصویرپردازی سازمان مطلوب دانشگاه اسلامی
- تصویرپردازی تعامل هم‌افزای دانشگاه و حوزه علمیه
- پایش و بازبینی محتوای درسی ارائه‌شده در دانشگاه‌های کشور جهت حرکت به سمت دانشگاه اسلامی
- ترسیم دانشگاه مطلوب اسلامی با توجه به اقتضانات دولت اسلامی و تمدن اسلامی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۶- منابع

۶-۱- منابع فارسی

۱. ایمانی، مهدی و شریعتی، صدرالدین، (۱۳۹۰). نقش دانشگاه اسلامی - ایرانی در تولید علم دینی، دانشگاه اسلامی، سال پانزدهم، شماره ۴۹.
۲. پایا، علی، (۱۳۸۵)، دانشگاه، تفکر علمی، نوآوری و حیطه عمومی، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، صفحه ۱-۶۷.
۳. حاجی پور، بهمن، بهادران شیروان، مصطفی (۱۳۹۱)، شایستگی های محوری دانشگاه مطلوب با تأکید بر اندیشه های مقام معظم رهبری، مدیریت در دانشگاه اسلامی، دوره ۱، شماره ۲، تابستان و پاییز ۱۳۹۱، صفحه ۲۲۷-۲۵۰.
۴. خلیلی، امیر، (۱۳۷۶). تعریف دانشگاه اسلامی و راهکارهای اسلامی کردن دانشگاه، دانشگاه اسلامی، زمستان (۳).
۵. ذوالفقارزاده، محمد مهدی و سعدآبادی، علی اصغر، (۱۳۹۳). بازتعریف کارکردهای اصلی دانشگاه در جامعه بر اساس آرمان های اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره)، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هفدهم (۶۵).
۶. رحمانی، حسین؛ شاه حسینی، محمدعلی؛ پورعزت، علی اصغر (۱۳۹۲)، شناسایی شایستگی های مطلوب دانشجویان مقطع کارشناسی رشته مدیریت، با تمرکز بر رویکرد اسلامی - ایرانی (مطالعه موردی: دانشکده مدیریت دانشگاه تهران)، فرهنگ در دانشگاه اسلامی، دوره ۳، شماره ۳ (پیاپی ۸)، صفحه ۴۱۲-۳۹۵.
۷. سروقامت، حسین، (۱۳۸۲). نگاهی به یک دانشگاه اسلامی، دانشگاه اسلامی، تابستان و پاییز (۱۸ و ۱۹)
۸. سلیمی، غلامرضا و کاظمی، محمد، (۱۳۸۹). دولت اسلامی زمینه ساز تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، اولین همایش الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۹. سلیمی، مصطفی؛ (۱۳۷۶). به سوی دانشگاه اسلامی، دانشگاه اسلامی، زمستان (۳)
۱۰. شورای اسلامی شدن دانشگاه ها و مراکز آموزشی شورای عالی انقلاب فرهنگی، (۱۳۹۰) پیش نویس سند دانشگاه اسلامی.
۱۱. فضل اللهی، سیف الله؛ سید رضا زمانی ده یعقوبی (۱۳۹۰). راهکارهای اسلامی شدن دانشگاه ها و اولویت بندی آن ها با رویکردی به دیدگاه استادان دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، دانشگاه اسلامی، سال پانزدهم (۱) (پیاپی ۴۶)
۱۲. مختاریان پور، مجید، (۱۳۹۱). طراحی الگوی ارزیابی سیاست های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه دکتری به راهنمایی: فتح شریفزاده. دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبایی (ره).
۱۳. مروتی، سهراب؛ فتاحی، امیر؛ وحیدنیا، فرحناز (۱۳۹۲)، «دانشگاه مسئولیت پذیر و

- چشم‌انداز آن در آموزه‌های دینی»، مدیریت در دانشگاه اسلامی، مقاله ۵، دوره ۲، شماره ۵، بهار و تابستان ۱۳۹۲، صفحه ۸۷-۱۰۶
۱۴. مهدی، رضا (۱۳۹۲)، «نظریه دانشگاه اسلامی: الگوی فرهنگی منتج از روش نظریه مبنایی»، مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، دوره ۱۷، شماره ۵۴، صفحه ۲۷-۵۰
۱۵. میرزاحمدی، محمدحسن؛ فرمهینی فراهانی، محسن؛ یوزباشی، علیرضا؛ زرین، لیلا (۱۳۹۲)، شناسایی و اعتبارسنجی شاخص‌های استاد مطلوب دانشگاه اسلامی-ایرانی، فرهنگ در دانشگاه اسلامی، شماره ۹، صفحه ۵۶۳-۵۸۴
۱۶. خلیل نوروزی؛ جواد آزادی احمدآبادی؛ مجتبی جواد؛ معین اکبرزاده؛ امین اکبرزاده (۱۳۹۳ الف). تأمین مالی خیرانه دانشگاه‌ها: شناسایی الزامات و کژکار کردها (مطالعه موردی دانشگاه امام صادق (ع)). تحقیقات مالی-اسلامی، صفحه ۱۶۷-۱۹۶.
۱۷. نوروزی، خلیل؛ باقری کنی، مصباح‌الهدی؛ آزادی احمدآبادی، جواد؛ نوروزی، محمد (۱۳۹۱)، ارتقای قابلیت‌های پویا در دانشکده‌های مدیریت جمهوری اسلامی ایران (مورد مطالعه: دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق (ع))، مدیریت در دانشگاه اسلامی، دوره ۱، شماره ۳، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، صفحه ۴۲۳-۴۴۶
۱۸. واعظی کمال، فدایی محمد (۱۳۹۴)، «بررسی و تبیین مؤلفه‌های مدیریت راهبردی دانشگاه اسلامی مبتنی بر الگوی اقتصاد مقاومتی»، مدیریت در دانشگاه اسلامی، دوره ۴، شماره ۱، صفحه ۵۸-۳۹.
۱۹. یمنی، محمد؛ (۱۳۸۸). دانشگاه سازگار شونده، مجموعه رویکردها و چشم‌اندازهای نو در آموزش عالی، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

۶-۲- منابع لاتین

20. Arif, M., & Kanwal, S. (2009). Acceptance of digital library among female students and effects of limited access of digital library on their performance in research work: A case of International Islamic University. The International Information & Library Review, 41(3), 122-128.
21. Bazargan, A. (2000). Internal evaluation as an approach to revitalize university systems: the case of the Islamic Republic of Iran. Higher education policy, 13(2), 173-180.
22. Bhatti, R. (2010). Information needs and information-seeking behaviour of faculty members at the Islamia University of Bahawalpur.
23. Boyatzis, R.E. (1998). Transforming qualitative information: thematic analysis and code development, Sage.
24. Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006). "Using thematic analysis in psychology". Qualitative Research in Psychology. Vol 3: 77-101

25. El-Agez, T. M., Taya, S. A., & Afghjani, A. (2016). **Research Article Characterization of PVK Polymeric Material Using Rotating Polarizer and Analyzer Ellipsometer with a Speed Ratio 1: 1** Anas A. Alkanoo Department of Physics, Islamic University of Gaza, Gaza, Palestinian Authority. *Science*, 35(1).
26. Fair, C. C. (2006). **Islamic Education in Pakistan**. United States Institute of Peace. Fair, C. C. (2006). *Islamic Education in Pakistan*. United States Institute of Peace.
27. Gańczak, M., Barss, P., Alfaresi, F., Almazrouei, S., Muraddad, A., & Al-Maskari, F. (2007). **Break the silence: HIV/AIDS knowledge, attitudes, and educational needs among Arab university students in United Arab Emirates**. *Journal of Adolescent Health*, 40(6), 572-e1.
28. Glaser, B., & Strauss, A. (1967). **The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research**. Berlin: Aldine de Gruyter. Retrieved from <http://books.google.de/books?id=rtiNK68Xt08C>
29. Guion, R. M. (2002). **Validity and reliability**. *Handbook of research methods in industrial and organizational psychology*, 57-76.
30. Hasan, M. I., Murtini, T. W., & Sari, S. R. (2015). **The Application of Sustainable Architecture In Islamic University**. *Advances in Environmental Biology*, 9(23), 27-30.
31. Isa, R. A. M., Mustapha, N. H., Rahman, T. A. F. T. A., & Pisal, N. A. (2014). **Vocabulary Learning Strategies: Differences Between Arabic and Non-Arabic Majoring Students at the International Islamic University Malaysia**. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 20, 28-32.
32. King, N. and C. Horrocks (2010). **Interviews in qualitative research**, SAGE Publications.
33. Karim, N. S. A., Zamzuri, N. H. A., & Nor, Y. M. (2009). **Exploring the relationship between Internet ethics in university students and the big five model of personality**. *Computers & Education*, 53(1), 86-93.
34. Leaman, O. (2013). **History of Islamic philosophy**. Routledge.
35. Majid, S., & Kassim, G. M. (2000). **Information-seeking behaviour of international Islamic University Malaysia Law faculty members**. *Malaysian Journal of Library & information science*, 5(2), 1-17.
36. Mohamed Osman, A., Hassan, F. A., & Ahmad, N. (2014). **International University of Africa University and International Islamic University Malaysia: educational reality**.
37. Mowery, D & Sampat, B (2004). **Universities in National Innovation System**, Oxford University Press, p. 209-239.
38. Naeem, K. (2016). **Financial literacy of social sciences university**

- students: a case study of international islamic university islamabad.** D. IJAEDU-International E-Journal of Advances in Education, 2(5), 326-331.
39. Opatokun, K. A., Hasim, C. N., & Hassan, S. S. S. (2013). **Authentic leadership in higher learning institution- case-study-int a case study of international islamic university Malaysia (IIUM).** International Journal of Leadership Studies, 8(1), 49-66.
  40. Simon, M. K. (2011). **Validity and reliability in qualitative studies (Doctoral dissertation,** Dissertation and scholarly research: Recipes for success. Seattle, WA: Dissertation Success, LLC).
  41. Strauss, A. L. (1994). **Qualitative Analysis for Social Scientists.** England: Cambridge University Press.
  42. Strauss, A. L., & Corbin, J. (1990). **Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques.** Los Angeles: Sage.
  43. Streubert, h. J., & carpenter, d. r. (2011). **Qualitative Research In Nursing Advancing Humanistic Imperative.** Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
  44. Xue, L (2006). **Universities in Chain's National Innovation System,** Presented at the Second International Colloquium on Research and Higher Education Policy UNESCO Headquarters, Paris.
  45. Yani, A., Ahmed, I. S., Sahrir, M. S., Muritala, Y. T., & Kama, N. (2014). **An Analysis on Common Syntactical Errors in an Arabic Speech Discourse: A Case Study in International Islamic University Malaysia.** US-China Education Review B, 4(10), 740-748.
  46. Yvonne, E. D. (2001). **A synthesis technique for grounded theory data analysis.** Journal of Advanced Nursing, 654-663.

پڙهشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگي
پرتال جامع علوم انساني

